

አይነፀፍናን!

(ብምክንያት መበል 118 ዓመት በዓል ዓወት ዓድዎ ዝተዳለወ)

ብዶ/ር ክንፈ ኣብርሃ
ዳይሬክተር፤ ኢንሰተትዩት መፅናዕቲ ሰነህዝቢ
መቐለ ዩኒቨርሲቲ

23 ለካቲት 2006 ዓ.ም

መቐለ፣ ትግራይ

1. መጻሕፍት

ደቂ ሰባት ኣብ ዓለምና ምንባር ካብ ዝጅምሩ ክንደይ ክፍለዘበናት ከምዝተቐፀሩ ዝሕብር ትኸክለኛ መረዳኢታ ዋላ እኳ እንተዘይሃለወ ኣማኢት ኣሻሓት ዓማዊቲ ንምቕፃሮም ግን ብዙሓት ዝሰማሙዑሉ ጉዳይ እዩ። እዙ ብኣዳምን ሄዋንን ወይ ብካልኦት ሰባት (ሸሞም ብዘየገድስ) ዝተጀመረ ዘርኢ ደቂሰባት በዝሓም ካብ እዋን ናብ እዋን እናወሰኸ፣ ፀገማት እንተጋጥሞም ኸዓ እናነከየ ብምኻድ ሕዚ ኣስታት 7.3 ቢልዮን ኣብ ዝግመት በዝሒ በጌሖ ይርከብ።

እዙ ብዙሕ ኣማኢት ኣሻሓት ዓማዊቲ ዝወሰደ ጉዕዞ በዝሒ ደቂሰባት ቁፅሩ ብቕልጣፊ ምወሳኽ ዝጀመረ ግን ኣብዙ ዝሓለፉ ክልተ ክፍለዘበናት እንትኾን ካብ ሕዚ ድሕሪ 30 ዓመታት እውን ልዕሊ ትሸፃተ ቢልዮን ከምዝኸውን ይግመት። መፅናዕቲታት ከምዝሕብሩዎን ናብራ ደቂሰባት እናተመሓየሸ ዝመፀ በዝሓም እናወሰኸ ከይዱ ናብ ወድድር ዓለም ብምእታዎም፣ ምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን እናዓበየ ብምምፅኡን ከምዝኾነ ይግለፅ።

ብዙሓት ምሁራት ከምዝሰማሙዑሉ እንተደኣኹይኑ ኣፍሪካ ብምህዞ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ንዓለም ዘበርከተቶ ብዙሕ ኣይሃሉ እምበር እቲ መሃዳይ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ዝኾነ ዘርኢ ሰብ ንዓለም ምብርካታ ግን ብዙሓት ይሰማሙዑሉ። እዙይ ኸዓ ሕዚ ኣፍሪካ ቀዳመይቲ ተጠቓሚት ሳይንስን ቴክኖሎጂን ክገብራ ይግባእ ነይሩ ብምባል ምሁራት እንትንትኑ ይስምዑ፤ ዘርኡ ዝሃበ ሓረስታይ ካብ ፍርያት እቲ ዘርኢ ክጥቀም ይግባእ እዩ እንተበለ ሓጥያት ስለዘይብሉ። እዙይ ዘርኢ ደቂሰባት ንፈለማ እዋን ዝተፈጠረ ወይንውን ምንባር ዝጀመረ ኣብ ኣፍሪካ እዩ ካብ ዝብል ኣተሓሳስባ ዝብገስ እዩ። ህሉዊ ኩነታት ኣፍሪካ ብጭቡጥ እንትረኣ ግን ከምቲ ዝግበኣ ካብ ፍሪያታት ሳይንስን ቴክኖሎጂን ዘይምጥቓማ ግሁድ እዩ።

እቲ ሓቂ ግን እዙይ ጥራሕ ኣይኮነን። እቲ ንዓለምና ሕዚ ዝነሃቶ ምዕባለ ሳይንስን ቴክኖሎጂን ቀንዲ መሰረት ዝኾነ ትምህርቲ ሒሳብ መበቆሉ ኣብ ኣፍሪካ እዩ (ቅድሚ 3500 ዓመት)። ፈላመይቲ ዩኒቨርሲቲ ዓለምና ዝተፈጥረትዉን ኣብ ኣፍሪካ እያ (ኣብ ሃገረ ሞሮኮ)። ስለዙይ ኣፍሪካ ዘርኢ ጥራሕ ኣይኮነትን ንዓለም ኣረኪባ፤ ዘሪኣ፣ ኣብቀላ፣ ኮስቲኣ፣ ባህያ፣ ኣፍሪያውን ምዕባድ ዝጀመረት ፈላመይቲ ኣህጉር እያ። ካሊእ ማ ካብ ሓደ ላዕለዋይ ምሁርን ተመራማራይን ትማሊ ኣብ መበል 30 ዓመት በዓል ኬሚካል ሶሳይቲ ኢትዮጵያ ዝገበሩዎ መኸፈቲ መደረ ዝሰማዕኹዎ እዉን ከካፍለኩም። ሓደ ፈረንጂ (ቅድሚ ክልተ ሚኢቲ ዓማዊቲ ይመስለን፣ ኣነ ኣይሓዝኩዎን እምበር ሸሙ እኳ ይፀርሑዎ ነይሮም) ናብ ኣፍሪካ ተጓዳይ ኮይኑ መጊኡስ ሓሚሙ ኢለም።

ድህረ-ዓይነት ሕግም ዝተዓዘቡ ዓብዪ ወላዲ (አፍሪካዊ) ዝኾነት ቆፅሊ ቀጥቲምን ቀሚምን የብልዑዎ እሞ ይጥሩ። ገራም-ዎ እታ መድሓኒት እንታይነታ ሓቲቱዎም ምስነገሩዎ ኣብ ኣዉርጳ ከይዱ ኣፋሊጡዎ፤ እታ መድሓኒት ክሳብ ሕዚ ብኡኡ ሸም ትፅቦ ኣላ። ዝገርም ነገር እዩ፤ ዝሓከመ እናሃለው ብተሓኪሙ ዝደሓነ ሕግም ሸም መድሓኒት እንትሰየም ምርኣይ ኣዘዩ መስደመም እዩ።

እዙይን ወዲ ከምዙይን ዝበሉ ነገራት እንትሰምዕ ምናልባሽ እቶም ሓደ ሓደ ከምዙይ ዝበለ መድሓኒታት ዝፈልጡ (ናይ ሓበሻ መድሓኒት እናበልና ንፅወዎ ማለተይ እዩ) ክሳብ ዕለተ ሞቶም ንኻሊእ ሰብ ዘየካፍሉሉ ምኽኒያት ብኸምዙይ ዓይነት እኩይ ተግባራት ስለዝሰከሙ ዶ ይኾን ኢላ እሓሱብ። ብቻ ግን ኣብ ሃገርና'ውን (ብፍላይ ድማ ኣብ ክልልና) ከምዙይ ዓይነት ዘይተፈለጡ ግን ድማ ኣብ ዓለም ብሉጻት ተወዳደርቲ ኮይንና ንክንወፅእ ዝሕግዙን ዘኸእሉን ናይ ኣባሓጎታትናን እኖሓጎታትናን ገና ዘይፈለጥናዮም ማእለያ ዙብይሎም ፍልጠታት ከምዘለዉ ዘጠራጥር ኣይኮነን።

ኢትዮጵያ ለብን ካልኦት ፈላጎት ሰባትን ዝነበሩላ ዝነበሩ ምናልባሽ'ውን ደቂሰባት ዝተፈጠሩላ ዓዲ ከምዝኾነት ዝተፈላለዩ መፅናዕቲታት ዝሕብሩዎ ጉዳይ ንምጻኑ ተደጋጊሙ ተሓቢሩ እዩ። ብርግፅ ብስልጣነ እውን ካብተን ቀዳመዎት ኣብ ዕቡቕ ብርኪ በዓሓን ዝነበሩ ዉሑዳት ሃገራት ዓለምና ምንባራ ታሪኽ ብግልፂ ዘርእዮን፤ ካብ ሓድጊታት ስልጣነ ዘበን ኣኸሱም ብቐረባ እንዕዘበን ጉዳይ እዩ። እዙይ ጥራሕ ግን ኣይኮነን፤ ሃገርና ኢትዮጵያ ካብተን ኣብ ትሕቲ ኣገዛዝኣ ባዕዳዉያን ወረርቲ ዘይወደቓ ዉሑዳት ሃገራት ዓለምናን ብሕታዊት ሃገር ኣህጉርናን እዩ።

ታሪኻዊ መረዳእታታት ከምዝሕብሩዎ ከተማታት ዝተፈጠሩ ቅድሚ 5500 ዓመታት ምጻኒን ፈላጎት ከተማታት'ውን ኣብ ማእኸላይ ምብራቕ ምንባሪን ይፍለጥ እዩ (ብሪቶን፣ 1960)። ብዓለም ደረጃ ምኽታም ብዙሕ እዋን ዝወሰደ ኣዝጋሚ ከይዲ እንትኾን ቅልጠፍ ለውጢ እናተረኣዩ ዝመፀን እቱ ሕዚ ዝኒህ ዓይነት ምኽታም እናሓዘ ዝመፀን ግን ኣብ መበል 19 ክፍለዘበን እዩ። ታሪኻዊ ፍልፍላትን መረዳእታታት ከምዝሕብሩዎ 1800 ዓ.ም.ፈ. 2.4% ህዝቢ ዓለም ጥራሕ ኣብ ከተማታት ዓለምና ይነብር ነይሩ። (Population Reference Bureau, 1990)። ሕዚ ግን ዳርጋ ፍርቂ (48%) ህዝቢ ዓለም ኣብ ከተማታት ዝነብር እንትኾን ብ ድህሪ 20 ዓመት እውን በዝሒ ነባሪ ከተማ 60% ከምዝኾን ይግመት።

ከምቱ ቅድም ኢሉ ዝተገልፀ ኢትዮጵያ ካብተን ቅድም ኢላን ብምዕባለ ዝፍለጣ ዝነበሩ ሃገራት ሓንቲ እንትትኮን ካብተን ቅድም ኢላን ብምኽታመን ዝፍለጣ ዝነበሩ ከም እምበዓል ዮሐ፣ ኣኸሱም፣ ላሊበላን ደብረብርሃንን እዉን ብርክት ዝበለ ህዝቢ ይነብረለን ከምዝነብር ይግመት። እዙ በዝሒ ህዝቢ'ውን ሓደሓደ እዋን ብድርቂን ሕግምን ካሊእ ጊዜ ኸዓ ብጦርነት እናተሃሰዩ እዩ መዓሉ። ንኣብነት ብ1850 ዓ.ም.ፈ. በዝሒ ህዝቢ ይፋት ልዕሊ 10000 ነይሩ። ይኹን'ምበር ድህረ-ዓይነት እታ

ኸተማ ከምዘለታ ብሃፀይ ቴዎድሮስ ምዕናዎን መብዛሕቱኡ ሰብ ምህላቕን'ውን ይገገር። (ፓንክረስት፣ 1965 ዓ.ም.ፈ፣ ኣብ ባ.ሲ.ሲ.ኢ. 1994 ዓ.ም.ፈ.)።

ከተማ ዓድዋ እውን ካብ'ተን ብበዝሒ ህዝብን ዝፍለግ ቀዳመወት ከተማታት ዓለምና ሓንቲ እንትትኩን እዋን እናሓለፈን ኩነታት እናተቐያየረን እንትኸድ ግን በዝሒ ህዝባ እናተቐያየረ እዩ መግዚ። ብሓፈሹኡ እንትረኣ በዝሒ ህዝቢ ኣብ ዳርጋ ኩለን ሃገራት እናወሰኸ እዩ መግዚ፤ ኣብ መብዛሕተኣን ከተማታት'ውን ከምኡ። ብዝተፈላለዩ ኣጋጣሚን ዘይተለመደ ኩነታትን ግን በዝሒ ህዝቢ ከተማታት ክንኪ ዝኸለለሉን ዝተራእየሉን ጊዜ ኣይሰኣንን። ቀንዲ ዛዕባ እዙ ፅሑፍ ብምክኒያት ምስ ባዕዳዊያን ወረርህ ዝተገብረ ኩነት በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ ከመይ እናተሃሰየ ከምዝመፀ፤ ይኹን ከዓምበር እቲ ህዝቢ ነፃነቱ ሓልዩ፤ ግን ድማ ከም ህዝቢ እንተይበረሰን እቲ ባሕሪ እንተይነፀፈን ብምፅንሑ ምክኒያት ንሕና ናብዙ ሕዚ ዝኒህናሉ እዋን ሰላምን መንገዲ ልምዓትን ምብፃሕና ዘርኢ እዩ። ብምቕፃል'ውን እዙ ተጀሚሩ ዝኒህ ከይዲ ልምዓትን ጉዕዞ ሰላምን ንክይኹለፍ ክንገብሮ ዘለና ነገር ንምሕባር እዩ።

2. ዘበን ዘይሰዕሮን ሓቂ ዘይሰግሮን ንነፃነት ዝተኸፍለ ክቡር ዋጋ

ሃገርና ኢትዮጵያ ካብ'ተን ኣብ ግዝኣት ባዕዳዊያን ወረርህ ዘይኣተዋ ውሑዳት ሃገራት ዓለምናን ብሕታዊት ሃገር ኣፍሪካ ምዃና ተደጋጊሙ ተነጊሩ እዩ ገና'ውን ክንገር ዘለዎ ጉዳይ እዩ። እዙይ ድማ ብኣጋጣሚ ዝተኸሰተ ኩነት እንተይኮነስ ዘበን ዘይሰዕሮ መስዋእትነት ንብረትን ሂወትን ተኸፊሎ ዝተረኸበ ምዃኑ ፍጹእ እዩ፤ ተራ መስዋእትነት እንተይኮነስ ህዝቢ ከም ህዝቢ ዝተኸሸሐሉ፣ ሂወት ዝገበረሉ፣ ኣካላቱ ዝጎደለሉን ጥሪቱ ዘወፈየሉን መስዋእትነት።

መዕናዕቲታት ከምዝሕብሩዎ ቅድሚ ክልተ ክፍለዘበናት ከተማ ዓድዋ ዝነበራ በዝሒ ህዝቢን ተመሊሱ ድሕሪ ሓደ ክፍለዘበን (ድሕሪ ሓደ ሚኢቲ ዓመት) ዝነበራ በዝሒ ህዝቢን ዳርጋ ማዕረ እዩ፤ እዙይ'ውን መጠን ሞትን ስደትን ልዑል ምንባሩ እዩ ዝሕብረልና።

ሰደቓ ፩፣ በዝሒ ህዝቢ ገለ ከማታት ኣብ 1880 ዓ.ም.ፈ።

ሽም ከተማ	ዓሰብ	ኣስመራ	ባፅዕ	ከረን	ደብረማርቆስ	ጎንደር	ደብረታቦር	ደብረብርሃን	ኣንኮበር	ኣዲስአበባ	መቐለ	ኣኸሱም	ዓድዋ
በዝሒ ህዝቢ	5000	5000	3500	5000	2000	6000	5000	2500	6000	30000	15000	3000	8000

ፍልፍል፣ በዓል መዚ ስታቲስቲክስ ኢትዮጵያ (1984 ዓ.ም.ፈ)

ካብ'ዙ ሰደቓ ምዕላብ ከምዝከኣል ኣብ 1880 ዓ.ም.ፈ ከተማ ዓድዋ ብበዝሒ ህዝቢ ካብ ኣዲስ አበባን መቐለን ምናልባሽ'ውን ከተማ ሃረር ቀዳላ ትስራዕ ዝነበረት ኸተማ ምንባራ እዩ።

ሽዑ ዝነበረ በዝሒ ህዝቢ ኢትዮጵያ ምናልባሽ ትሕቲ 10 ሚሊዮን ከምዝነበር እዩ ዝግመት። ይኹንምበር በቢአዋኑ ብዘጋጥሙ ዝነበሩ ፀገማት (ብፍላይ ተደጋጋሚ ሓሪን ኩናትን) እዙ ቀጺሉ ቀሪቡ ዝኒህ ምስሊ ንረኩቡ።

ሰደቓ ፪፣ በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ ካብ እዋን ናብ እዋን።

ሽም ከተማ	በዝሒ ህዝቢ				
	1800 ዓ.ም	1900 ዓ.ም	1984 ዓ.ም.ፈ.	1994 ዓ.ም.ፈ.	2007 ዓ.ም.ፈ.
ዓድዋ	8000	8000	14335	24519	40502

ፍልፍል፣ በዓል መዚ ስታቲስቲክስ ኢትዮጵያ (1984፣ 1994፣ 2007 ዓ.ም.ፈ.)

እዙ በዝሒ'ዙይ ድሕሪ ሓደ ክፍለዘበን ካብ 8000 ናብ 14335 (ማለት ብ 6000 ሰባት) ጥራሕ እንትዓቢ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ ይኹን ካሊእ ህዝቢ ትግራይ ኣይዋለድን ነይሩ ማለት ኣይኮነን፤ ታይደኣስ ዘዝተወልደ ወይ ይስደድ ነይሩ፤ ወይውን ይመውት ነይሩ፤ ወይከዓ ክልቲኦም።

ነዙ ከምዙይ ዓይነት ጉዕዞ ዕብዮት በዝሒ ደቂ ሰባት ከተማታት ኢትዮጵያ ይኹን ብፍላይ ሽዓ ከተማታት ትግራይ ዝተፈላለዩ ምኽኒያታት ከምዝህሉዉ ርዱእ'ዩ። ካብ'ዞም ምኽኒያታት እዚኦቶም ሓደ እዉን ኣብ ሩሒቕ ይኹን ኣብ ቀረባ እዋናት ንነፃነት ሃገር ብዝተገበረ ኩናት ዝሃለቐ ህዝቢ እዩ።

ከምቲ ቅድም ክብል ዝተገለፀ ከተማ ዓድዋ ካብ'ተን ቅድም ክብላ ዝፍለግ ጥንታዊያን ከተማታት ሃገርና ሓንቲ እዩ። ይኹንምበር ኣብ ዝተፈላለዩ እዋናት ምስ ባዕዳዊያን ወረርቲ ብዝተገበረ ኩናት በዝሒ ህዝባ ሓደ ሓደ እዋን ብፍርቂ፣ ካሊእ እዋን ድማ ብክልተ ኢድ እናነኮዩ እዩ መጺኡ። እዞን ዝስዕባ መረዳእታታት ብምርኣይ እቲ ኩነታት እንታይ ዝኣክል መስካሕኽሒ ከምዝነበረ ምርዳእ ይከኣል'ዩ።

- ብ 1804 ዓ.ም.ፈ. በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ ኣስታት 8000 ዝግመት እንትነበር ካብ ሽዑ ክሳብ 1870 ዓ.ም.ፈ. ብኸንደይ ከምዝወሰኸ ዋላ'ኳ እንተዘይተፈለጠ ብ 1870 ዓ.ም.ፈ. ምስ ድርቡሽ ብዝተገበረ ጦርነት ግን፣ በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ 4000 ጥራሕ ምትራፋ ይፍለጥ። ብርግፅ ብ1804 ዓ.ም.ፈ 8000 ዝነበረ በዝሒ ክሳብ 1870 ዓ.ም.ፈ በዝሒ እንተይወሰኸ እዩ ፀኒሑ ምባል ኣይከኣልን። ስለዙይ ኣብ'ዙ ምስ ድርቡሽ ዝተኻየደ ኩናት ካብ ነበርቲ እቲ ከተማ ጥራሕ ልዕሊ 5000 ሰብ ከምዝሃለቐ ዘጠራጥር ኣይኮነን። እዙ ከምዙይ ዝበለ ልዑል መጠን መስዋእትነት ኣብ'ቲ ተራፊ ህዝቢ ዝገደፎ መሪር ሓዘን ምግማት ዘፀገም ኣይኮነን። ንሱ

ጥራሕ ግን አይኮነን፤ ኣብ ቅርፂ ስነህዝቢ እታ ከተማ ዓብዪ ምዝባዕ እዩ ዘስዕብ። ምናልባሽ'ውን እቶም ዝተረፉ ህፃዓንቲን ሽማግሌታትን ዝበዝዎም ከምዝኾኑ ይግመት።

- በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ ኣብ ዝኸፈሉ ዓመታት ሓይዉ ይፅናሕ እምበር ብ 1888 ዓ.ም ምስ ጣሊያን ብዝተገበረ ጦርነት ከዓ በዝሒ ህዝቢ እታ ከተማ እንደገና ዳርጋ ብ ክልተኢድ ነኪዩ፤ እቱ ከባቢ ዝባደመሉ ኮታት እዩ ተፈጢሩ ነይሩ።።
- ብ 1897 ዓ.ም. በዝሒ ህዝቢ ከተማ ዓድዋ 10000 በዓሑ ንምንባሩ ዘረድእ ሓበሬታ ዋላ እንተሃለወ ኣብ ዉሽጢ ክልተ ሰለስተ ዓማዒቲ ብዝተገበረ ጦርነት ድማ ናብ 6000 ከምዝወረደ ይፍለጥ።
- ኣብ'ዙ ዝተጠቐሰ እዋን'ዙይ በዝሒ ህዝቢ ኣዲስ ኣበባ 65000 ምብፅሑ እንትፍለጥ ካብዚኣቶም በዝሒ ተጋሩ 1000 ጥራሕ ነይሮም። እዙይ ማለት በዝሒ ተሰደድቲ (ንኣዲስ ኣበባ) ትሑት'ዩ ነይሩ። ስለዙይ በዝሒ ነበርቲ ከተማ ዓድዋ ዝወሓደ ነበርቲ ስለዝተሰደዱ እዩ ኢልካ ምድምዳም ከቢድ እዩ፤ ሞይቶም ስለዝተወዱኡ እዩ ዝብል ግን የረዳድእ እዩ። ነዙ ልዑል መጠን ሞት ብዙሓት ሰባት ቀንዲ ምኽኒያት ከዓ ድርቂ፤ ኮናትን ካልኦትን ክጥቀሱ ከምዝኸእሉ ኣየተሓትትን።

ስለዙይ ደቂሰባት ኣብዛዓለም ኣብዝነበሩላ እዋን እታ ዝነኣሰት መሰሎም ብሂወት ክነብሩ ምኽኣሎም'ዩ። እዛ መሰል እዚኣ መሰል ዝኾነ ይኹን ፍጡር ምዃና ርዳእ'ዩ። ይኹን'ምበር እዙ መሰል ደቂሰባት እዙይ ብዝተፈላለዩ እዋናትን ብዝተፈላለዩ ምኽኒያታትን እናተገሃሰ ዝመፀ እዩ መጊኡ። እዙ ፀገም ኣብ ጫፍ ብምብፁሑ ድማ ደቂ ሰባት ኣብ ክነብሩሉ ዘይኸእሉ ብርኪ ኣብዓሑ በዝሒ ህዝቢ ከተማታት ምወላኽ ይትረፍ'ሞ ቁፅረን ዓቂብን ዘይኸዳሉ ብርኪ በዓሉን ምፅነሕን መዛግብቲ ታሪኽ ይሕብሩ።

ደቂ ሰባት ጫላ ኣነባብሮኦም ቀስብቐስ ክሳዕ እናቐየሩ ደረጃ መነባብሮኦም ካብ ናይ እንሰሳታት ብዓይነቱ ዝኸይሩዎ ከምዙይ ዓይነት ፀገም ንምንታይ ኣጋጠመ ኣይበሃልን። እቱ ቐንዲ ቁምነገር ግን መዓዝ እንታይ ዓይነት ፀገም የጋጥም ዝብል እዩ። ንኣብነት ብ 1340 ዓ.ም.ፈ. ኣብ ኣዉሮጳ ዘጋጠመ "ፀሊም ሞት" ተባሂሉ ዝፍለጥ እዋን ሲሶ ኣዉሮጳዊያን ምኸታሉ ይፍለጥ። ብ 317 ኣመተ ዓለም ኣብ ቻይና ዘጋጠመ ሕማም ጉንፋዕ'ውን ኩሉ ቀቲሉ ዉሑዳት ሰባት ጥራሕ ምትራፉ ስነዳት ይሕብሩ። ስለዙይ እቱ ቐንዲ ሕቶ ንምንታይ ፀገም የጋጥም ተይኮነስ ሕዚ'ውን መዓዝ እንታይ ዓይነት ፀገም የጋጥም ዝብል እዩ።

ንምጥቕላል ዝኣክል ደቂ ሰባት ተፈጠሮም ኣብ ዝነበሩላ ዓለም ዝለዓሉን ክምለሱ ዝግበሉምን ክልተ ሕቶታት ኣለዉ።

1. ደቂ ሰባት ብማእኸላይ ንኸንደይ ዓማውቲ ኣብ ርእሲ መሬት ይነብሩ? በዝሒ ዝነበሩሉ ዓማውቲኽ ብምንታይ ይወሰን?
2. ምንባርስ ይንበሩ! ግን ታይ ዓይነት ናብራ እናነበሩ እዮም ከ ዝሓልፉ ዘለዉ? ዝብሉ ሕቶታት ኣገደሽቲ እዮም።

እዚ ኣምን ካልኣት ኣገደሽቲ ሕቶታትን ንምምላስ፤ ዘድልዩ ብዙሓት ነገራት ኣለዉ። ካብኣቶም እቲ ቕንዲ እዋናዊ መረዳእታ ምርካብ ምኽኣል'ዩ። ነዙይ መረዳእታ በቢእዋን ተኣኪቡ ዝትንተነሉ እሞ ብኡኡ መሰረት ስጉምቲ ዝወሰደሉ መስርሕ ምዝርጋሕ ናይግድን'ዩ። እዙ ኩሉ ምግባር ዝከኣል ድማ ህዝቢን ሃገርን ሒዝካ እዩ፤ ነዙይ'ውን ነፃነት ኣገዳሲ እዩ ጥራሕ እንተይኮነስ ግድን'ውን እዩ።

እዙ ኩነታት ክወን ንምግባር ድማ ኣብ ዝተፈለለዩ እዋናት ህዝቢ ከም ህዝቢ መጠን፤ መንግስቲ እዉን ከም መጠን መንግስቲ ዝተኸለሎም እናገበሩ ፀኒሖም እዮም ምባል ይከኣል'ዩ። ብርግፅ ነፃነት ኩሉ ማዕረ ከምዘስተማቕራ ይፍለጥ'ዩ። ነፃነትካ ሓሊኻ ንምኻድ ኣብ ዝግበር ተጋድሎ ግን ኩሉ ማዕረ ይሳተፍ'ዩ ማለት ዘይክኾን ግን ይኸእል'ዩ። እዙ ከምዙይ ዝበለ ነፃነትካ ሓሊኻ ንምኻድ ዝተገብረ ኩነታት (ናይ ቀረባን ናይ ሩሒቕ እዋንን) ዳርጋ መብዛሕትኡ ኣብ ትግራይ ዝተገብረ ምስ ምንባር ህዝቢ ትግራይ ሓለፋ ከምዝተዋሰኑን ከምዝተሰወሉን ክፍለጥ ይግበሉ፤ ሓቀኛን ዘኹርዕን እንሕበነሉን ታሪኽ ስለዝኾነ ኩሉ ብጉቡእ ክርደኦ ዘለዎ ጉዳይ እዩ። ኣብ ከምዙይ ዝበለ ከይዲ'ውን ገለ ከተማታትን ከባቢታትን ዝበለፀ ከምዝተሃሰዩ ይፍለጥ። ካብ'ተን ብከምዙይ ዓይነት ከይዲ ኣዝዮን ዝተሃሰዩ ከተማታት እዉን ሓንቲ ከተማ ዓድዋ እዩ።

ከም እምነተይ ድሕሪ ሕዚ ንከምዙይ ዓይነት ህልቂት ዝዳርግ ኩናት ከጋጥም እዩ ዝብል እምነት የብለይን። እዙይ ግን ዓለማዊ ኩነታት ብምርኣይ ወይ'ውን ዘለዮ ዞባ (ቀርኒ ኣሪካ) ዝኒህዎ ኩነታት ብምትንታንን ብምግምጋምን ዕፁዊ ዝግበር ነገር ኣይኮነን፤ በዙ መዳይ'ዙይ ወሕስና ክበና ዝኸእል ኣካል'ውን የለን። እንኮ ዋሕስና ግን ሓድነትናን ልምዓትናን ጥራሕ እዩ። ሓድነት እንተዘይሃልዩና ሰላም ኣይህሉን፤ ሰላም እንተዘይሃልዩ ድማ ልምዓት ክህሉ ኣይኸእልን፤ ብዘይ ልምዓት'ውን ኸኣ ሓድነት ክህሉ ኣይኸእልን። ስለዙይ እቲ ተጀሚሩ ዝኒህ ከይዲ ሓድነት፣ ሰላም፣ ልምዓትን ብዘየቋርፅ መንገዲ ካብ እዋን ናብ እዋን እናጎልበት ንክኸድ ናይ ምግባር ዓብዩ ሓላፍነትን ክእለትን ዘለዎ እቲ መንእሰይ ወለዶ እዩ። እቲ ሕዚ በቢ ኣብያተ ትምህርቱን ዩኒቨርሲቲታቱን ዝመሃር ዘሎ መንእሰይ ንሰለስቲኣን (ሓድነት፣ ሰላምን ልምዓትን) ጠሚሩ ክሕዘንን ብቐፃልነት እናጎልበተን ክኸድ ዝኸእልን ድማ እንህቦ ዘለና ትምህርቲ ፅሬቱን ደረጃኡን ዝሓለወ ምግባር እንተተኸኢሉ ጥራሕ እዩ። ከምኡ እንተገርፍና ድማ እዙ መንእሰይ ወለዶ እዙይ ተረካቢ ሕድሪ ኣያታቱን ኣዴታቱን ጥራሕ እንተይኮነስ ኣብ ከይዲ ምዕባላ ሳይንስን ቴክኖሎጂን እዋን ዝጠልቦ ታሪኽ ሰራሕ ንኸሓልፍ ዘኸእሎ ሙሉእ ዓቕሚ ከምዘለዎ ንፃፉ'ውን እንተኾነ ክንጠራጠር የብልናን።

ብርግፅ ፅሬት ትምህርቲ ካብ እዋን ናብ እዋን እናተመሓየሽ ከኸድ ዘኸእሉ ዝተፈላለዩ ስራሕቲ ይስሩሑ ከምዘለዉ ግሁድ እዩ፤ ግን ድማ ፅሬት ትምህርቲ ንምርግጋፅ ቦቱ ሕዚ ዝኒህና ቅልጣፊን ኣሳድራን ክንቅፅል ኣለና ዝብል እምነት የብለይን፤ ጊዜ ከይቐድመና ካብ ዘለኒ ስግኣት ቀልጢፍና ክንልወጥ ይግበኣና ካብ ዝብል ባህሪን። ርግፅፅ ፅሬት ትምህርቲ ንምርግጋፅ ኩሉ ኣእጃሙ ከዋፃኦ ኣለዎ። ኣብ'ዙይ መሪሕ ተራ ክፃወት ዘለዎ ግን እቲ መምህር ባዕሉ እዩ። ኣብ'ዙ ከይዲ እዙይ ግደ መንግስቲ ኣቕሊልካ ዝረከ ኣይኮነን። ብፍላይ ሞያ መምህርነት ጉቡእ ቦታ ንክወሃቦን ምቹዊ ሃዋህዉ ስራሕ መምህርነት ንክፍጠርን፤ ኩሉ ፀጋታት እዛ ሃገር ብዘይ ምንም ዓይነት ብኸነትን ምጥፋእን ኣብ መሉኡ ክወዕልን መንግስቲ መተካእታ ዘይብሉ ግደ ክፃወት ኣለዎ እዩ በሃሊ እዩ። ካብ ዘረባ ንላዕሊ ዓብዩ ትርጉም ዘለዎ ተግባር ስለዝኸነ እሞ መምህር ድላይ ልፍልፍ ወዲሉ ልፍድልፍ እንተሓደረ እቲ ዘሎ ሓፈሻዊ ሃዋህዉ ግን እንታብ ላዕሊን ታሕቲን ኢልካ ሸቂልካ ዝሓልፈልካ ኣብ ከባቢና ብተግባር ዝረከ ካሊ እንተተኸይቲ ዋላ ኣብ ኣብያተ ትምህርና ፅሬት ትምህርቲ ዝመስል ነገር እንሃልዩ ብትርጉሙ ግን ለዉጢ ዝፈጥር ኣይኸዉንን።

ይኹንምበር ንሕና መምህራን ድማ ቦታ ዘለ ኩነታት ጥራሕ'ውን ብተኸታታሊ (እናንበብና) ዓቕምና ብምህናፅን ጉቡእ ምድላዎት ብምግባርን ተምሃሮና ሳይንሳዊ ሜላታት ኣፀናንግን ኣፈታትናን ክዕጠቑ ብምግባርን መንፈሶም ብምልዕዳልን ፅሬት ትምህርቲ እታ እንምህረላ ቤት ትምህርቲ፤ ኮሌጅ ወይ ዩኒቨርሲቲ ብዉሕድ ብ 60% ክብ ክብል ምግባር ንኸእል ኢና ኢል እዩ ዝኣምን። ናይዙይ ድምር ወፅኢት ድማ ፅሬት ትምህርቲ ክልልናን ሃገርናን ይዳቢ ኣሎ ማለት እዩ።

ስለዙይ ሎሚ መበል 118 ዓመት በዓል ዓወት ዓድዎ እንትነኸብር እቲ ዝሓለፈ ተጋድሎታትን መስዋእትነትን ኩሉ ብምዝካርን ካብኡ ብምምሃርን ቦቱ ሎሚ ሃገራት ወኒነኦ ዘለዎ ኣፅዋር ኩናት ድማ ከምዙይ ዝበለ ዉግእ እንተተላዓሉ ህዝቢ ከም ህዝቢ ክበርሰሉ ዝኸእለሉን እቲ ባሕሪ ክነፅፈሉን ዝኸእል ዕዳል ዓብዩ ስለዝኸነ “ኣነ ብሂወት እናሃለኹ ሃገሪይ ኣብ ከምዙይ ዝበለ ፀገም ፍፁም ኣይትወድቕን!” ኢልና ነንባዕልትና ቃል ክንኣቱ ይግባእ። እስራኤላውያን ግልጋሎት ብሄራዊ ዉትድርና ምስወድኡ ኣብ ማሳዳ ትበሃል ቀደም ምስ ሮማውያን ኩናት ገጢሞም ሓንቲ ሰበይቲን ሓደ ህፃንን ጥራሕ ዝተረፈላ እምበር ኩሉ ዝተወደአላ ጎቦ ደይቦም “Never Again! ኣነ ብሂወት እናሃለኹ ሃገሪይ ሃገሪ እራኤል ኣብ ከምዙይ ዝበለ ፀገም ዳግም ፍፁም ኣይትወድቕን” ኢሎም እዮም ቃል ዝኣትዉ። ድሕሪኡ በቢዝተዋፈሩሉ ዓዉደ ስራሕ እዉን ለይቲን ቀትሪን ይሰርሑ።

እቲ ከባቢ ብኣካል ከይደ ሪኣዮ ስለዝነበርኩ እታ ነቱ ታሪኽ (ኣብ ቦቱኡ) ዝገፀትልና እስራኤላዊት እናነበዐት ክትነግረና እንተላ መንፈስካ እዩ ዝርብሽ፤ ንባዕልኻ ክሓትት እዉን የገድደካ። ከም ኣገላልፃኣ እታ ዝገለፀትልና እስራኤላዊት፤ እቶም ሸዑ ዝነበሩ እስራኤላዊያን ኣብ'ቱ ዝባን ጎቦ ኮይኖም ብዘለዎም መሳርሒሳታት እናተዋጉኡ ድሕሪ ምፅነሖም ስንቂን ዕጥቂን ወዲኦም ብሮማውያን ምስተኸቡ ክልተ ኣጉባዝ ተመሪፀም። እቶም ዝተመረፁ ኣጉባዝ እቲ ህዝቢ “እንታብ ንማረኽ ንኹልና ቀቲልኩም ንባዕልትኹም እዉን ክትቀትሉ ሓደራ” ኢሉ እዩ መሪፀ-ዎም፤ ከምታ ዝተባህሉዎዉን ገይሮም። ኣብ'ዙ ከይዲ እዙይ ግን ሓንቲ ሰበይቲ ሓደ ቆልዓን ተሓቢኦም ስለዝተረፉ እቲ ታሪኽ ኣውጂኦም።

ንሕና'ውን ኣብ'ዙ ንነፃነቶም ኢሎም ብዓሰርተታት ኣሻሓት ህዝቢ ዝሃለቑል ዕለት ለካቲት 23 ኮይንና እንተተኻኢሉ ብኣካል ናብ'ቱ ቦታ (ከተማ ዓድዋ) ኬድና እንተዘይተኻኢሉ ድማ ኣብ ዘለናዮ ኮይንና ሕድሪ እዞም ሰማእታት እናዘከርና **“Never Again!፣ ኣነ ብሂወት እናሃለኹ ሃገሪይ ኣብ ከምቱ ዝሓለፈ ዝበለ መስካሕኽሒ እዋናት ፍፁም ኣይትወድቕን”** ኢልና ቃል ክንኣቱ ይግበእና። እዙይ ኢልና ግን ኩላትና በቢዘለናዮ (ኣብ ዉሽጢ ሃገር ንሃሉ ኣብ ወፃኢ ሃገር ብዘየገድስ) ካብ ሕማቕ ነገራት ንባዕልትና ነፃህናን ሕማቕ ነገራት (ስርቂ፣ ቀንጡብጡብን በለካ ለኽዐካን) ተፀይፍናን ሓቂ ሒዝናን በቢዝተዋፈርናሉ ዓዉደ ዕዮ ዉፅኢታዊ ስራሕቲ ክንሰርሕ ኣለና። ኣብ 2008 ዓ.ም ዝኸበር መበል 120 ዓመት በዓል ዓዉት ዓድዋ ድማ ኩላትና እንተታብ ዘለናዮ (ሩሒቕን ቀረባን) ተኣኻኺና ሰሙን ሙሉእ ብዝተፈላለዩ ዘተታት ክነኹብሮ ምድላዋት ንግበር እብል። ኣብ'ዙ ከምዙይ ዝበለ ከይዲ ድማ ብፍላይ ምሁራትን ሓንፀፀቲ ፖሊሲታትን ላዕለዎት ኣመራርሓታትን እቱ ታሪኽ ተዓቂቡ ንቐፃሊ ጉዕዞ ልምዓት በሪ ንክኸፍተልና ኣብ ምግባር ዝዓበየ ግደ ክንፃወት ይግበእና።

ከምዙይ ጌርና ካብ ሕሉፍ ተማሂርና ንቐፃሊ ሓደ ሚኢቲ ዓመት ንምትላም እሞ እቱ መንእሰይ ወለዶ ንሕና ዝሓለፍናዮ ኩሉ ከደጋጥሞ እንተተኻኢሉ መፃኢ እዋናት ሓባጥ ጎባጥ ዘይብላ ትግራይ፣ ነቱ መንእሰይ ወለዶ ከምድላዩ ክጎዱ ክሰጉምን እተኸእል ሃገር ክነርክቦ እንተንኸእል ሓላፍነትና ብጉቡእ ተዋፂእና ኣለና ምባል ንኸኣልና። ግን ድማ ኣብ'ዙ ተለዋዋጢትን ንምግማታ ኣዝያ ተፀግምን ዓለም ኮይንና ከምዙይ ዝበለሃዋህው ክንፈጥረሉ እንኸእል ኣይመስለንን። እንኸእሎ ነገር እንተሃለወ ግን እቱ መንእሰይ ወለዶ ኣብ'ዙ ምስሓባጥ ጎባጣ ዝነብሩላ ዓለም እዚኣ ብቐፃትን ብሉፃትን ተነሓናሕቲ ኮይናም፣ ጎቦታትን ሸንጥሮታትን እንተጋጥሙዎም እንተይተሃከዩ ጉዕዞ ዝጅምሩን ከምድላዮም ናይ ምድያብን ምዉራድን ዓቕሚ ዘለዎም ክኾኑ ጌርካ ምቕራፅ እዩ። እዙይ ድማ ፅሬቱን ብቐፃቱን ዝሓለወ ትምህርቲ ክወሃብ ብምግባር ኣቢልካ እዩ ዝፍፀም እሞ ኣብኡ ደኣ ንረባረብ። ካብ ኩሉ ንላዕሊ ግን ነቱ መንእሰይ ወለዶ (ብተግባር) እነምህሮ ነገር ኩሉ፣ ሓላፍነት ክስመዖ ዘግብርን ዘኸእልን ክኾን ይግባእ፤ ብፍላይ ኣብ ኣብያተ ትምህርቲን ትካላት ላዕለዎት ትምህርቲን እብል።

ርሑስ መበል 118 ዓመት በዓል ዓዉት ዓድዋ!

ክንፈ ኣብርሃ (ዶ/ር)
e-mail: kinfeab@yahoo.com